

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

11(1) 2024

Mass Communication Special Issue

Derleme Makalesi | Review article

Geliş tarihi | Received: 07.11.2024

Kabul tarihi | Accepted: 10.12.2024

Yayın tarihi | Published: 15.12.2024

Pərvanə İbrahimova

<https://orcid.org/0000-0002-3611-0362>

Associate Professor, Baku State University Department of International Journalism and Information Policy Doctor of Philosophy in Political Sciences, Azerbaijan, pervanei@mail.ru

Atıf Künyesi | Citation Info

İbrahimova, P. (2024). COP29 və Türk Dünyası: Regional Birlik və Əməkdaşlıq Prosesinin Mediada Əksi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi Mass Communication Special Issue*, 11 (1), 35-46.

COP29 və Türk Dünyası: Regional Birlik və Əməkdaşlıq Prosesinin Mediada Əksi

Xülasə

Azərbaycanın COP29-a ev sahibliyi ölkənin global iqlim siyasətindəki mövqeyini gücləndirməklə yanaşı, dayanıqlı inkişaf sahəsində strateji hədəflərini ön plana çıxarmışdır. Bu tədbir Azərbaycanın beynəlxalq diplomatiyada rolunu artıraraq bərpa olunan enerji sahəsindəki təşəbbüsləri və global iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədəki səylərini nümayiş etdirmişdir. Bu kontekstdə Şuşada 2024-cü ilin iyul ayında keçirilmiş Türk Dövlətləri Təşkilatının Zirvə görüşü Türk dünyasında həmrəyliyi möhkəmləndirmiş və iqlim dəyişikliyi, yaşıl enerji, dayanıqlı inkişaf sahələrində əməkdaşlığın artırılması üçün yeni imkanlar yaratmışdır. Bişkekdəki 11-ci Zirvə görüşündə bu xüsusda müzakirələr davam etdirilmiş, konkret fəaliyyət planları qəbul edilmişdir. COP29 zamanı Azərbaycan, Qazaxıstan və Özbəkistan prezidentlərinin üçtərəfli görüşündə yaşıl enerji üzrə strateji əməkdaşlığa dair Saziş imzalanaraq regional enerji siyasətində yeni mərhələ başlanmışdır. Türk dünyasının iqlim siyasətindəki mövqeyi, bu əməkdaşlığın regional inkişaf və geosiyasi dinamikalara təsirləri media materialları əsasında tədqiq edilmişdir. Azərbaycanın bu

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

təşəbbüslərdəki liderliyi, həm regional əməkdaşlığa, həm də qlobal iqlim siyasətinə mühüm töhfə vermişdir.

Açar sözlər: COP29, Türk dünyası, Azərbaycan

COP29 and the Turkic World: Media Coverage of Regional Unity and Co-operation Process

Abstract

Azerbaijan's hosting of the COP29 not only strengthened the country's position in the global climate policy, but also highlighted its strategic goals in the field of sustainable development. The event strengthened Azerbaijan's role in international diplomacy, highlighting its initiatives in the field of renewable energy and efforts to combat global climate change. In this context, the Summit of the Organisation of Turkic States held in Shusha in July 2024 strengthened solidarity in the Turkic world and created new opportunities for enhancing cooperation in the fields of climate change, green energy and sustainable development. Discussions on this issue continued at the 11th Bishkek Summit and concrete action plans were adopted. A new stage in regional energy policy was initiated with the signing of the Green Energy Strategic Cooperation Agreement at the trilateral meeting attended by the presidents of Azerbaijan, Kazakhstan and Uzbekistan at COP29. The place of the Turkic world in climate policy, the impact of this cooperation on regional development and geopolitical dynamics were analysed through media materials. Azerbaijan's leadership in these initiatives has made a significant contribution to both regional cooperation and global climate policy.

Keywords: COP29, Turkic world, Azerbaijan

Giriş

İqlim dəyişikliyi aktual və prioritet mövzulardan biri kimi dövlətlərin daxili siyasətində və beynəlxalq platformalarda önəmli müzakirə predmeti olmağa davam etməkdədir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfranslarında davamlı inkişaf məqsədlərinin həyata keçirilməsi və ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi istiqamətində müzakirələr aparılmış, hər il keçirilən bu sammitlər qlobal iqlim siyasətinin istiqamətini müəyyənləşdirməklə yanaşı, dövlətlərarası əməkdaşlıq mexanizmlərinin qurulmasında mühüm rol oynamışdır.

COP29 Azərbaycanın diplomatik mövqeyini gücləndirmiş, dayanıqlı inkişaf hədəflərinə sadıqlığını nümayiş etdirmiş, regional əməkdaşlıq imkanlarını genişləndirmiş, iqlim dəyişikliyinə qarşı birgə mübarizədə beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini Azərbaycana və onun təşəbbüslərinə yönəltmişdir. COP29, xüsusilə, Türk Dövlətləri Təşkilatına üzv ölkələrin əməkdaşlığı baxımından birgə fəaliyyətin güclənməsi və yeni perspektivlərin ortaya çıxması üçün mühüm platforma

olmuşdur. Şuşa Zirvə görüşündə başlanan təşəbbüslərin COP29 çərçivəsində reallaşması Türk dövlətləri arasında yaşıl enerji sahəsində inteqrasiyanın təməlini qoymuşdur. Bu çərçivədə imzalanan müqavilələr bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişaf etdirilməsi və ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi istiqamətində müştərək səylərin əhəmiyyətini bir daha vurğulamışdır. COP29-da qəbul edilən qərarlar və imzalanan sazişlər gələcəkdə həm regional, həm də qlobal səviyyədə iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə yeni strategiyaların inkişaf etdirilməsinə zəmin hazırlamışdır.

1. COP29: Azərbaycanın qlobal iqlim siyasətində rolu və davamlı inkişaf hədəfləri

BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyası iqlim sistemində təhlükəli müdaxilənin qarşısını almaq məqsədilə 1992-ci ilin iyununda Rio-de-Janeyro şəhərində keçirilmiş Yer Sammitində imzalanmış sazişdir. COP-a sədrlik rotasiya əsasında BMT-nin 5 regionunun - Afrika, Asiya, Latın Amerikası, Karib Hövzəsi və Avropa (Mərkəzi, Şərqi, Qərbi və digər) ölkələrinə keçir. Həmçinin bu regionlardakı qrup ölkələri arasında da sədrliklə bağlı növbələşmə mövcuddur. COP29-un Bakıda keçirilməsi ölkənin beynəlxalq iqlim diplomatiyasındakı nüfuzunu və təşkilatçılıq potensialını təsdiq etmişdir. Azərbaycanın Şərqi Avropa Qrupu ölkələrinin yekdil dəstəyi ilə bu tədbirə ev sahibliyi etməsi bütövlükdə region üçün mühüm əhəmiyyət daşımışdır. COP29-un ev sahibliyi üçün Ermənistan və Bolqarıstanın namizədliklərini geri çəkməsi Azərbaycanın diplomatik səylərinin nəticəsi kimi qiymətləndirilmişdir (Azərbaycan, 2024). Bu da dünya dövlətləri içərisində Azərbaycan Respublikasının artan nüfuzunun göstəricisidir.

COP29-un əsas tədbirləri Bakı Olimpiya Stadionunda keçirilmiş və konfransın miqyası ilə paralel olaraq, Azərbaycan dayanıqlı infrastruktur quruculuğu və logistika sahəsindəki təcrübəsini nümayiş etdirmişdir. Bu tədbir zamanı Azərbaycanın karbon emissiyalarının azaldılması, bərpa olunan enerji mənbələrinə keçid və iqlim maliyyələşdirilməsi ilə bağlı konkret təşəbbüsləri, ölkənin qlobal iqlim hədəflərinə sadıqlığını təsdiq etmişdir (COP29.az, 2024). COP29-un sədrlik planı iki əsas istiqamət üzrə qurulmuşdur: iqlim fəaliyyətlərinin sürətləndirilməsi və qlobal ambisiyaların artırılması. Azərbaycanın COP29-a ev sahibliyi etməsi, ölkənin beynəlxalq siyasətdə artan fəallığını və liderlik potensialını nümayiş etdirmişdir. Konfrans Azərbaycanın iqtisadi, siyasi və turizm sahələrində yeni imkanlar yaradaraq, regional liderlik iddiasını gücləndirmiş, ölkənin dayanıqlı inkişaf məqsədlərinə və bərpa olunan enerji sahəsindəki təşəbbüslərinə dəstək verən qlobal platformaya çevrilmişdir (Batman, 2024). Cənubi Qafqaz, Mərkəzi Asiya və MDB məkanında ilk dəfə olaraq 2024-cü il 11-23 noyabr tarixlərində Bakıda keçirilən COP29 dünyanın 196 ölkəsindən 70 mindən çox nümayəndəni qəbul etmişdir. Tədbirdə 80-dən çox prezident, vitse-

prezident və baş nazir iştirak etmişdir ki, bu da Azərbaycanın yüksək səviyyədə təşkilatçılıq qabiliyyətini bir daha sübut etmişdir (President.az, 2024a). Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev COP29 Liderlər Sammitinin açılış mərasimindəki çıxışı zamanı ölkənin iqlim dəyişiklikləri ilə mübarizə istiqamətində fəal iştirakını, əsas hədəflərini çatdırmış, Azərbaycanın ev sahibliyini beynəlxalq ictimaiyyətin yüksək etimadının göstəricisi kimi xarakterizə etmişdir.

Bir sıra beynəlxalq və yerli media subyektlərinin məlumatlarına görə, inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqlim dəyişikliyinə uyğunlaşmasına dəstək vermək məqsədilə maliyyələşmə mexanizmləri COP29-un əsas mövzusu kimi müzakirə edilmiş, geniş diskussiyalar aparılmış, inkişaf etməkdə olan ölkələr bu məqsəd üçün 1,1-1,3 trilyon dollar arasında bir fondun yaradılmasını təklif etmişdir. COP29 zirvəsi iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə qlobal maliyyə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi və genişləndirilməsi istiqamətində mühüm addımların atılmasını təmin etmişdir. Belə ki, konfransda müzakirə olunan əsas məsələlərdən biri İtkilər və Zərərlərə Cavab Fondunun yaradılması olmuşdur. Bu fond xüsusilə aşağı gəlirli ölkələrin iqlim dəyişikliyinə qarşısını almaq təsirlərinə qarşı mübarizəsini dəstəkləmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bakıda keçirilən müzakirələr zamanı Yeni Kollektiv Kəmiyyət Hədəfi ilə uyğunlaşma imkanları da araşdırılmışdır. Əsas məqsəd iqlim fəlakətlərindən sonra bərpa işlərinin maliyyələşdirilməsi üçün effektiv və ədalətli mexanizmlər təmin etmək olmuşdur. Bu da bir çox transmilli media platformalarının səhifələrində yüksək dəyərləndirilmişdir. COP29 Paris Razılaşmasının 6-cı maddəsi çərçivəsində karbon krediti bazarlarının tənzimlənməsi məsələlərini də əhatə etmişdir. Bakıda keçirilən müzakirələrdə könüllü karbon bazarlarının təsirliliyi, şəffaflıq və hesabatlılıq standartlarının necə təmin ediləcəyi diqqət mərkəzində olmuşdur. Media resurslarının yazdıqlarına görə, əsas məqsəd karbon kreditlərinin həm iqtisadi səmərəlilik, həm də ətraf mühitin qorunması prinsiplərinə uyğun şəkildə istifadəsini təmin etmək olmuşdur.

COP29 həm tərəflər arasında konsensusa nail olunması, həm də beynəlxalq ictimaiyyətin iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə sahəsində daha iddialı addımlar atma ehtiyacını ehtiva etmişdir. İki həftə davam edən danışıqlar 33 saat sonra yekunlaşmış, iqlim dəyişikliyinə görə, tarixi məsuliyyət daşıyan zəngin ölkələr, inkişaf etməkdə olan və az inkişaf etmiş ölkələrin ehtiyaclarını qarşılamaq məqsədilə yaradılan keçid fondunu illik 300 milyard dollara çatdırmaq qərarına gəlmişdir. Statistik araşdırmalar qeyd edilən rəqəmin indiyədək əldə olunan razılaşmalarda öz əksini tapan ən böyük data olduğunu göstərmişdir. Ümumilikdə, konfrans Azərbaycanın beynəlxalq mövqeyini gücləndirən və qlobal iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə fəal iştirakını nümayiş etdirən mühüm platforma kimi ölkənin diplomatiya, iqtisadiyyat və dayanıqlı inkişaf hədəfləri istiqamətində atdığı

strateji addımların əhəmiyyətini nümayiş etdirmişdir (Batman, 2024). Azərbaycanın COP29-a ev sahibliyi etməsi indiyə qədər təşkil edilmiş ən böyük beynəlxalq tədbir kimi xarakterizə olunaraq yüksək dəyərləndirilmişdir. 70 mindən çox iştirakçının qatıldığı tədbir mehmanxana, nəqliyyat və xidmət sektoru daxil olmaqla bir çox sahəyə təsir etmiş, Azərbaycanın beynəlxalq turizm bazarında tanınmasını şərtləndirmişdir. Birinci Avropa Oyunları və bu qəbildən olan tədbirlərlə müqayisədə COP29 turizm potensialını genişləndirmək baxımından unikal imkan yaratmışdır (Batman, 2024). Azərbaycanın iqtisadi müxtəlifliyini artırmaq üçün strateji vitrin olan konfrans, eyni zamanda, bərpa olunan enerji sahəsinə investorları cəlb etmək üçün faydalı olmuşdur. Xüsusilə “Yaşıl İqtisadiyyat” layihələrinə yönəlmiş investisiyalar, ölkənin iqtisadi gəlirlərini şaxələndirmək və dayanıqlı inkişaf hədəflərinə çatmaq istiqamətində mühüm addım olmuşdur. Ümumilikdə BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu Sessiyası Azərbaycanın diplomatik sahədə nüfuzunu artırmış, ölkənin qlobal əməkdaşlıq və sülh təşəbbüslərində fəal rol oynadığını sübut etmişdir. Post-müharibə dövründə belə bir tədbirə ev sahibliyi etmək Azərbaycanın beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən həm etibarlı tərəfdaş, həm də sülhsevər aktor kimi qəbul edilməsinə şərait yaratmışdır. Bundan əlavə, COP29 vasitəsilə Azərbaycanın beynəlxalq ictimaiyyətə təqdim etdiyi dayanıqlı inkişaf vizyonu ölkənin qlobal səviyyədə ümumi mövqeyini gücləndirmişdir.

2. Türk dövlətlərinin COP29-da iştirakı: milli mənafe və regional əməkdaşlığın təhlili

COP29 tədbiri türk dövlətləri arasında əməkdaşlığın daha da genişlənməsinə töhfə vermişdir. Belə ki, 2024-cü ilin iyulun 6-da Türk Dövlətləri Təşkilatının Şuşada keçirilmiş qeyri-rəsmi Zirvə görüşü Türk dünyasının siyasi, iqtisadi və mədəni həmrəyliyini möhkəmləndirmək istiqamətində növbəti tarixi hadisə olmuşdur. Prezident İlham Əliyev Türk dünyasının birlik və bərabərliyindən, üzv ölkələrin TDT-nin qlobal səviyyədə güc mərkəzinə çevrilməsi üçün birgə səylərindən danışmış və Azərbaycanın təşkilatın büdcəsinə əlavə maliyyə dəstəyi göstərdiyini elan etmişdir. Şuşa Zirvə görüşündə Türk dünyasının iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə sahəsində əməkdaşlığını genişləndirmək məqsədi ilə müxtəlif təşəbbüslər müzakirə olunmuşdur. Prezident İlham Əliyev görüşlərdə Azərbaycanın iqlim məsələlərində fəallığını xüsusi qeyd etmiş, COP29-a ev sahibliyi edəcəyini ölkənin beynəlxalq mövqeyini daha da gücləndirəcəyi ilə əlaqələndirmiş, bunun Türk dövlətlərinin birgə fəaliyyətinin qlobal miqyasda təsirini artıracağına əminliyini ifadə etmişdir. Azərbaycanın “Rəqəmsal İpək Yolu” layihəsi vasitəsilə təkcə Türk dünyasında deyil, həm də qlobal səviyyədə dayanıqlı inkişaf və ekoloji təhlükəsizliyə töhfə vermək niyyətində olduğunu bildirmişdir. Qazaxıstan Prezidenti Kasım-Jomart Tokayev Trans-Xəzər beynəlxalq nəqliyyat marşrutunun

əhəmiyyətini və bu sahədə Azərbaycanın fəal rolunu diqqətə çatdırmışdır. O, Qazaxıstanın COP29 çərçivəsində iqlim məsələlərində Türk dünyası ilə əməkdaşlığı gücləndirmək niyyətində olduğunu bəyan etmişdir. Bu yanaşma Türk Dövlətləri Təşkilatının iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə qlobal səviyyədə nüfuzunu artırmaq baxımından əhəmiyyətli addım kimi qiymətləndirilmişdir. Qırğızıstan Prezidenti Sadır Japarov Azərbaycanın bərpa olunan enerji sahəsindəki təşəbbüslərini təqdir etmiş, Türk dövlətləri arasında əməkdaşlığın genişləndirilməsinin vacibliyini qeyd etmişdir. O, COP29-un iqlim maliyyələşdirilməsi məsələsində qlobal gündəliyi irəli aparacağına və Türk dövlətləri üçün yeni imkanlar yaradacağına əminliyini bildirmişdir. Özbəkistan Prezidenti Şavkat Mirziyoyev Şuşanın Türk dünyası üçün rəmzi əhəmiyyətini xüsusi qeyd edərək Qarabağda həyata keçirilən yenidənqurma işlərini yüksək qiymətləndirmiş, Azərbaycanın COP29-a ev sahibliyinin iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə qlobal səyləri gücləndirmək üçün tarixi fürsət olduğunu qeyd etmişdir. Türkiyənin vitse-prezidenti Cevdet Yılmaz COP29-un yalnız Azərbaycan üçün deyil, Türk dünyası üçün qürur mənbəyi olduğunu, iqlim maliyyələşməsi sahəsində qəbul ediləcək qərarların regiona mühüm təsir göstərəcəyinə inamını ifadə etmişdir (APA, 2024). TDT Baş katibi Kubanıçbek Ömürəliyev COP29-un iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə dünya liderlərini və mütəxəssislərini bir araya gətirəcəyini bildirmiş, bu işdə Azərbaycanın təşəbbüskar rolunu yüksək qiymətləndirərək konfransın Türk dünyası üçün qlobal səviyyədə yeni əməkdaşlıq imkanları yaradacağını vurğulamışdır (TURKLIB, 2024a). Türk dünyası liderləri növbəti dəfə 2024-cü il 6 noyabr tarixində Bişkekdə Türk Dövlətləri Təşkilatının Dövlət başçılarının 11-ci Zirvə görüşündə bir araya gəlmişlər. Prezident İlham Əliyev Türk Dövlətləri Təşkilatının fəaliyyətindən, uğurlu inkişaf yolundan danışıbmışdır. Bununla belə, təşkilatın mövcud büdcəsinin qarşıya qoyulan strateji hədəflərə çatmaq üçün yetərli olmadığını bildirmişdir: *“Ümid edirəm ki, Azərbaycanın Türk Dövlətləri Təşkilatının Katibliyinə 2 milyon və Ağsaqqallar Şurasına 100 min ABŞ dolları məbləğində maliyyə dəstəyi təşkilatın potensialının daha da güclənməsinə töhfə verəcək”* (President.az, 2024b). Prezident İlham Əliyev təşkilatın müdafiə, təhlükəsizlik və müdafiə sənayesi sahələrində əməkdaşlığının artırılmasının əhəmiyyətinə diqqət çəkmiş və üzv ölkələrin hərbi qüvvələri arasında keçirilən birgə təlimlərin, eləcə də hərbi təhsil müəssisələrində qardaş ölkələrin müdavimlərinin təhsil almasını qarşılıqlı etimadın və dostluğun göstəricisi hesab etmişdir. Eyni zamanda Prezident İlham Əliyev ölkələrarası ticarət və nəqliyyat, Orta Dəhlizin rəqəmsallaşdırılması və ticarətin asanlaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən layihələrdən, Azərbaycan ərazisi üzrə keçən tranzit daşımalarının həcmnin artmasından bəhs etmiş, Mərkəzi Asiya ilə Türkiyə arasında əlaqəni gücləndirmək üçün Azərbaycanın sərmayələrini artırdığını

bildirmişdir. COP29 konfransının yaxın günlərdə keçiriləcəyini vurğulayan Prezident İlham Əliyev bu tədbirin ölkənin beynəlxalq nüfuzunun göstəricisi olduğunu qeyd edərək, TDT-na üzv ölkələrin konfransda fəal iştirak edəcəyinə əminliyini ifadə etmişdir (TURKLIB, 2024b). Türk dövlətlərinin liderləri Bakıda keçiriləcək COP29 konfransı münasibətilə Prezident İlham Əliyevi təbrik etmişdir (Azərtac, 2024a). Türk dünyasının iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə sahəsində əməkdaşlığını genişləndirmək məqsədi ilə Şuşa Zirvə görüşündə müzakirə edilən məsələlər 2024-cü ilin 13 noyabrında, COP29 çərçivəsində reallaşmışdır. Belə ki, Azərbaycan, Qazaxıstan və Özbəkistan prezidentləri arasında keçirilmiş üçtərəfli görüş “Azərbaycan Respublikası, Qazaxıstan Respublikası və Özbəkistan Respublikası hökumətləri arasında yaşıl enerjinin inkişafı və ötürülməsi sahəsində strateji tərəfdaşlıq haqqında Saziş”in imzalanması ilə nəticələnmişdir. Saziş Xəzər dənizinin dibi ilə elektrik kabelinin çəkilməsi kimi böyükmiqyaslı layihələri ehtiva edərək, regional enerji əməkdaşlığında yeni mərhələnin əsasını qoymuşdur. Prezident İlham Əliyev yaşıl enerji sahəsindəki layihələrin əhəmiyyətini vurğulamış, Xəzər dənizindən Qara dənizə və oradan Avropaya uzanan kabel layihəsi barədə məlumat vermiş, bu təşəbbüsün Mərkəzi Asiya, Qafqaz və Avropa arasında enerji dəhlizlərini birləşdirəcəyini və regional əməkdaşlığa mühüm töhfə verəcəyini qeyd etmişdir. Azərbaycan Prezidenti Qarabağın yenidənqurulması prosesində Qazaxıstan və Özbəkistanın dəstəyinə diqqət çəkmiş, Füzulidə Mirzə Uluqbəy adına məktəb və Kurmanqazı adına yaradıcılıq mərkəzi kimi layihələrin qardaşlıq əlaqələrini möhkəmləndirən amil kimi əhəmiyyətini vurğulamışdır (Azərtac, 2024b). Qazaxıstan Prezidenti Kasım-Jomart Tokayev yaşıl enerji əməkdaşlığını Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiya arasında iqtisadi inteqrasiyanın gücləndirilməsi üçün strateji addım kimi qiymətləndirmişdir. O, Sazişin təmiz enerjinin Avropa bazarlarına çatdırılmasında mühüm rol oynayacağını və Orta Dəhlizin “yaşıl körpü” kimi inkişaf etdirilməsinin iqtisadi və ekoloji təhlükəsizliyə töhfə verəcəyini vurğulamış, Qazaxıstanın bu layihədə tranzit ölkə kimi oynadığı əsas rolu xüsusi qeyd edərək, layihənin enerji sistemlərinin inteqrasiyasını təmin edəcəyini bildirmişdir.

Özbəkistan Prezidenti Şavkat Mirziyoyev COP29-un uğurla keçirilməsi münasibətilə Prezident İlham Əliyevi təbrik etmiş və yaşıl enerji sahəsində əməkdaşlığın təkəcə iqtisadi deyil, həm də sosial məsuliyyət baxımından əhəmiyyətini önə çəkmişdir. Ş.Mirziyoyev ölkəsində bərpa olunan enerjinin payının artırılması istiqamətində genişmiqyaslı layihələrin həyata keçirildiyini qeyd etmiş və bu təşəbbüslərin həm iqtisadi səmərə yaratdığını, həm də minlərlə iş yerinin açılmasına, texnologiyaların transferinə səbəb olduğunu bildirmişdir.

Üçtərəfli görüşdən sonra Azərbaycan və Özbəkistan liderləri bir araya gəlmiş, Xankəndi şəhərində tikiş fabrikinin videobağlantı vasitəsilə açılışında iştirak etmişlərdir (Azertac, 2024c). Tədqiqatlar göstərir ki, ölkələr arasında reallaşdırılan layihələrin həyata keçirilməsi regional iqtisadi inkişaf üçün mühüm əhəmiyyət daşımaqla yanaşı ənənəvi dostluğun və strateji tərəfdaşlığın gücləndirilməsində mühüm mərhələ olmuşdur. Azərbaycan mediası Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq əlaqələrinə xüsusi həssaslıqla yanaşmış, bununla bağlı müxtəlif təhlili materiallar təqdim etmişdir. 2024-cü ilin oktyabrın 3-də Report İnformasiya Agentliyinin rəsmi internet saytında yayımlanan "Azərbaycan və Türkiyə arasındakı "yaşıl enerji" dəhlizi regionun geosiyasətini dəyişir" başlıqlı məqalədə iki ölkə arasında həyata keçirilməsi planlaşdırılan "yaşıl enerji" dəhlizinin əməkdaşlığı yeni səviyyəyə qaldırdığı və bunun regional enerji təhlükəsizliyinə əhəmiyyətli töhfə verdiyi vurğulanmışdır. Strateji layihənin yalnız region üçün deyil, həm də Avropa üçün geosiyasi baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəyi qeyd olunmuşdur. Məqalədə pandemiya sonrası yaranan qlobal böhranların enerji sektoruna təsiri və bunun nəticəsində "yaşıl enerji" sahəsində geriləmələrin müşahidə olunduğu bildirilmiş, bununla belə, Azərbaycan və Türkiyənin reallaşdırdığı bu layihənin böhranların regional əməkdaşlıq üçün yeni imkanlar yaratdığının göstəricisi olduğu qeyd edilmişdir. Bununla yanaşı, yazıda Azərbaycan və Türkiyə arasında nəzərdə tutulan "yaşıl enerji" dəhlizinin Xəzər dənizindən Türkiyəyə, daha sonra Avropaya enerji ötürmək məqsədi daşdığı bildirilmişdir (Məmmədov, 2024). Media Təhlil Mərkəzinin "Türkdilli dövlətlər Avropanın yaşıl enerji təchizatında vacib rol oynamağa iddialıdır" başlıqlı araşdırmasında TDT-nin üzv ölkələrin yaşıl enerji sahəsində əməkdaşlığı genişləndirmək istiqamətində atdığı mühüm addımlardan bəhs edilmiş, Azərbaycan, Qazaxıstan və Özbəkistan dövlət başçılarının imzaladığı Saziş əməkdaşlıqda yeni mərhələ olaraq dəyərləndirilmişdir. Materialda Qarabağ Bəyannaməsinin TDT-nin yaşıl enerji strategiyasına verdiyi töhfə xüsusilə qeyd edilmiş və Şuşada qəbul edilən bu sənədin Türk dövlətləri arasında bərpaulunan enerji potensialından birgə istifadəni, elektrik enerjisinin ixracı və tranzitini təşviq etməklə regionda dayanıqlı inkişafı dəstəkləyən əsas istiqamətlərdən birini müəyyən etdiyi vurğulanmışdır. Bu baxımdan, COP29 çərçivəsində qəbul edilən üçtərəfli Saziş Qarabağ Bəyannaməsinin hədəflərini reallaşdırmaq üçün konkret addım kimi qiymətləndirilmişdir (MTM.az, 2024). "Yeni Azərbaycan" qəzetinin "Türk dövlətlərinin birgə inkişaf perspektivi..." adlı məqaləsində Azərbaycan, Qazaxıstan və Özbəkistan prezidentlərinin imzaladığı Saziş geniş şəkildə təhlil edilmişdir. Burada, ilk növbədə, Prezident İlham Əliyevin çıxışına istinad edilərək, sözügedən Sazişin türkdilli ölkələr arasında qardaşlıq münasibətlərini daha da möhkəmləndirdiyi və yaşıl enerji sahəsində əməkdaşlığı

yeni mərhələyə yüksəltdiyi vurğulanmışdır. Qazaxıstan Prezidenti Kasım-Jomart Tokayevin bu təşəbbüsü “davamlı inkişaf üçün ümumi səylərin tarixində yeni səhifə” kimi xarakterizə etməsi, Özbəkistan Prezidenti Şavkat Mirziyoyevin isə bu layihənin regionun iqtisadi inkişafına və ekoloji davamlılığına mühüm töhfə verəcəyi barədə fikirləri də məqalədə öz əksini tapmışdır. Azərbaycanın yaxın tərəfdaşları olan Türk dövlətləri, xüsusilə Türkiyə və Mərkəzi Asiya ölkələrinin bu layihələrə böyük dəstək göstərdiyi qeyd edilmiş, Türkiyənin bərpa olunan enerji sahəsində təcrübəsini və texnoloji biliklərini Azərbaycanla paylaşması prosesin sürətlənməsinə mühüm töhfə verən amil kimi dəyərləndirilmişdir (İsmayılov, 2024). Müsavat.com saytının "Üç qardaş Bakıda birləşdi: “Yaşıl kabel”i belə çəkəcəklər – Nəhəng Saziş nələr vəd edir?" başlıqlı analitik materialında Prezident İlham Əliyevin Sazişi tarixi hadisə kimi qiymətləndirdiyi barədə fikirlərinə istinad edilərək Azərbaycan, Qazaxıstan və Özbəkistan arasında enerji əməkdaşlığının yalnız üçtərəfli tərəfdaşlıq deyil, həm də genişmiqyaslı regional inteqrasiyanın əsasını təşkil etdiyi qeyd olunmuşdur. Sazişin “yaşıl enerji” dəhlizinin yaradılması, inteqrasiya olunmuş elektrik bazarlarının formalaşdırılması və bərpa olunan enerjinin Avropa da daxil olmaqla digər bazarlara çatdırılması üçün möhkəm təməl təmin etdiyi vurğulanmışdır. Materialda Qazaxıstan və Özbəkistan prezidentlərinin ölkələrinin “yaşıl layihələr” üzrə imkanları, Sazişin yalnız enerji ixracını deyil, həm də Orta Dəhliz layihəsi vasitəsilə iştirakçı ölkələrin iqtisadi inteqrasiyasını dərinləşdirəcəyi barədə fikirləri də öz əksini tapmışdır (Rəhimli, 2024). “Xalq qəzeti”nin “Göytürklərin ənənəsini “Yaşıl enerji”lilər davam etdirirlər” (Mirzəbəyli, 2024) və “525-ci qəzet”də yayımlanan “Azərbaycan - Qazaxıstan - Özbəkistan “yaşıl əməkdaşlığı” (Sultanova, 2024) başlıqlı materiallarda sözügedən Sazişin yaradacağı imkanlar, Mərkəzi Asiya və Cənubi Qafqaz regionlarında ekoloji və iqtisadi inkişaf perspektivlərinə təsiri ətraflı şəkildə təhlil edilmişdir.

“Respublika” qəzetində dərc olunan “Türkün gücü “yaşıl enerji” ətrafında birləşir” başlıqlı irihəcmli məqalədə Azərbaycanın COP29-a ev sahibliyi etməsi və Türk dünyasının bu tədbirdəki iştirakı geniş şəkildə təhlil edilmişdir. Materialda Şimal və Cənub, Qərb və Şərq arasında strateji mövqedə yerləşən Azərbaycanın təkə coğrafi deyil, həm də siyasi, mədəni, enerji, ticarət və nəqliyyat sahələrində yeni əməkdaşlıq körpüləri yaratdığı vurğulanmış, xüsusilə, Avrasiyanın enerji və nəqliyyat xətlərini yenidən müəyyən edən meqalayihələrin Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunun artmasında mühüm rol oynadığı qeyd edilmiş, imzalanan Sazişin Türk dövlətləri arasında enerji sahəsində əməkdaşlığın yeni mərhələsini başlatdığı və regionda “yaşıl enerji” sahəsində inteqrasiya prosesini gücləndirdiyi bildirilmişdir. Bundan başqa, materialda COP29

çərçivəsində təşkil olunan “Türk ölkələrinin iqlim təşəbbüsü Forumu”nun Türk dövlətləri arasında ekoloji sahədə əməkdaşlığın güclənməsi üçün mühüm platforma rolunu oynayacağı vurğulanmış və Forumda Türk dünyasının iqlim dəyişikliyinə qarşı birgə səylərinin müzakirə olunduğu, regional ekoloji problemlərin həlli istiqamətində qarşılıqlı təşəbbüslərin planlaşdırıldığı diqqətə çatdırılmışdır (Eldarqızı, 2024).

“Azərbaycan” qəzetinin “Türk dövlətlərinin “yaşıl enerji” əməkdaşlığı daha da genişlənəcək” başlıqlı materialında TDT-nin Qarabağ Bəyannaməsində bərpa olunan enerji sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsi məsələlərinə diqqət yetirilmiş, bu bəyannamənin Türk dövlətlərinin enerji inteqrasiyasını gücləndirmək, iqlim dəyişikliyinə birgə cavab vermək və dayanıqlı inkişaf prinsiplərini həyata keçirmək üçün yeni perspektivlər açacağı vurğulanmışdır. Materialda həmçinin Azərbaycan, Qazaxıstan və Özbəkistan arasında enerji sistemlərinin əlaqələndirilməsi və “Yaşıl Dəhliz” layihəsinin əhəmiyyəti önə çəkilmişdir. Bu layihənin enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə yanaşı, Türk dövlətlərinin qlobal enerji bazarlarındakı mövqeyini möhkəmləndirmək baxımından da mühüm əhəmiyyətə malik olduğu qeyd edilmişdir. Eyni zamanda, layihənin Mərkəzi Asiyadan Avropaya elektrik enerjisinin ixracı ilə bağlı perspektivləri genişləndirdiyi bildirilmişdir (Sadıqlı, 2024). Yerli media subyektlərinin təqdim etdiyi informasiyalardan və araşdırma yazılarından da göründüyü kimi, COP 29 çərçivəsində gerçəkləşən Türk dövlətləri əməkdaşlığı müsbət ictimai rəy qazanmış, yeni perspektivləri isə yüksək formada qiymətləndirilmişdir.

Nəticə

Tədqiqatlar göstərir ki, BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu Sessiyası (COP29) Azərbaycanın beynəlxalq iqlim diplomatiyasındakı fəallığını və dayanıqlı inkişaf strategiyasındakı liderlik iddiasını nümayiş etdirmişdir. İlk dəfə Cənubi Qafqazda baş tutan COP29 ölkənin regional və qlobal səviyyədə nüfuzunu artıraraq iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə fəal iştirakını təsdiqləmiş, Azərbaycanın “Yaşıl Keçid” təşəbbüslərinə diqqət çəkərək, bərpa olunan enerji sahəsindəki ambisiyalarını beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırmaq üçün unikal platforma olmuşdur. Tədbirin təşkilatçılığı Azərbaycanın güclü diplomatik səylərinin və beynəlxalq əməkdaşlıq potensialının göstəricisi kimi qiymətləndirilmişdir. COP29 həmçinin ölkənin iqtisadi şaxələndirmə strategiyasına dəstək olmuş, bərpa olunan enerji və yaşıl iqtisadiyyat sahələrinə xarici investisiyaların cəlb edilməsinə töhfə vermişdir. Bundan başqa, 2024-cü ilin iyulunda Şuşada və noyabrında Bişkekdə keçirilmiş Türk Dövlətləri Təşkilatının Zirvə görüşləri Türk dünyasının həmrəyliyi, strateji əməkdaşlıq perspektivləri və qlobal problemlərə birgə

yanaşmalarını əks etdirən mühüm platformalar kimi yadda qalmışdır. Bu görüşlərin ardınca COP 29 çərçivəsində yaşıl enerji sahəsində Azərbaycan, Qazaxıstan və Özbəkistan arasında imzalanan Saziş Xəzər regionunun strateji əhəmiyyətini artıraraq regional və qlobal enerji təhlükəsizliyi üçün yeni perspektivlər açmışdır. Azərbaycan mediası, öz növbəsində, COP29 çərçivəsində yaşıl enerji sahəsində həyata keçirilən strateji əməkdaşlıq və regional inteqrasiya layihələrini geniş şəkildə işıqlandırmışdır. Mediada bu mövzu yalnız Azərbaycanda deyil, ümumilikdə Türk dünyasında yaşıl enerji sahəsindəki inkişaf və əməkdaşlıq proseslərinin regional və qlobal təsirləri baxımından geniş müzakirələrə səbəb olmuşdur. Media subyektlərinin xüsusən 2024-cü ilin oktyabr-noyabr aylarında yayımlanan yazılarında Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan və Özbəkistanın yaşıl enerji sahəsində imzaladığı sazişlərin əhəmiyyəti və onun iqlim dəyişikliyi ilə mübarizəyə verdiyi töhfələrə xüsusi diqqət verilmişdir. Bu əməkdaşlığın həm regional inteqrasiyanın gücləndirilməsinə, həm də Türk dünyasının enerjiyə olan strateji mövqeyinin genişlənməsinə xidmət etməklə yanaşı, dünya səviyyəsində iqlim dəyişikliyi məsələlərinə qarşı mübarizəyə yeni perspektivlər təqdim etdiyi qeyd olunmuşdur. Ümumilikdə media COP29 və Türk dövlətləri arasında yaşıl enerji sahəsindəki əlaqələri, onun regional və qlobal təsirlərini təhlil edilərək Azərbaycana və Türk dövlətlərinə aid olan enerji strategiyalarının əhəmiyyətini, paralel olaraq bu əməkdaşlığın iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə, iqtisadi inkişaf və ekoloji davamlılıq kimi vacib sahələrə töhfə verdiyini önə çəkmişdir. Mətbuatın qənaətinə görə, bu əməkdaşlıq Türk dünyasının strateji mövqeyini daha da gücləndirəcək və qlobal enerji bazarında önəmli mövqe tutmasına zəmin yaradacaqdır.

Ədəbiyyat

APA. (2024). *Şuşada TDT dövlət başçılarının qeyri-rəsmi Zirvə görüşü keçirilib.* <https://apa.az/resmi-xeber/susada-tdt-dovlet-bascilarinin-q>

Azərbaycan. (2024). *COP nədir və COP29-a ev sahibliyi Azərbaycana nə verəcək?* <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/>

Azertac. (2024a). *Bişkekdə Türk Dövlətləri Təşkilatı Dövlət Başçılarının 11-ci Zirvə görüşü keçirilib.* https://azertag.az/xeber/biskekde_turk_dovletleri

Azertac. (2024b). *Bakıda Azərbaycan, Qazaxıstan və Özbəkistan prezidentlərinin üçtərəfli görüşü olub.* https://azertag.az/xeber/bakida_azerbaycan_qazaxistan_ve_ozbekistan_prezidentlerin

Azertac. (2024c). *Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Özbəkistan Prezidenti Şavkat Mirziyoyev ilə görüşüb: Görüşdə Xankəndidə tikiş fabrikinin videobağlantı vasitəsilə açılışı olub.* https://azertag.az/xeber/azerbaycan_prezidenti_ilham_eliyev

Batman, M.E. (2024). *COP 29'un Azərbaycan için önemi.* <https://www.divandernegi.com.tr/2024/03/26/cop-29un-azerbaycan>

COP29.az. (2024). *COP29 nədir?* <https://cop29.az/az/conference/what-is-cop29>

Eldarqızı, N. (2024). *Türkün gücü "yaşıl enerji" ətrafında birləşir.* <https://respublika-news.az/az/n>

İsmayilov, P. (2024). *Türk dövlətlərinin birgə inkişaf perspektivi.* <https://www.yeniazərbaycan.c>

Məmmədov, K. (2024). *Azərbaycan və Türkiyə arasındakı "yaşıl enerji" dəhlizi regionun geosiyasətini dəyişir.* <https://report.az/energetika/azerbaycan-ve-turkiye-arasindak>

Mirzəbəyli, İ. (2024). *Göytürklərin ənənəsini Yaşıl enerjililər davam etdirirlər.* <https://xalqgazeti.az/az/siyaset/203458-goyturklerin-enenesini-yasil-enerjililer-davam>

MTM.az. (2024). *Türkdilli dövlətlər Avropanın yaşıl enerji təchizatında vacib rol oynamağa iddialıdır.* <https://mtm.az/x%C9%99b%C9%99r%C9%99r/turkdilli-dovl%C9%99t%C9%99r->

President.az. (2024a). *Bakıda COP29-un Liderlər Sammitinin açılış mərasimi keçirilib.* <https://president.az/az/>

President.az. (2024b). *İlham Əliyev Bişkekdə Türk Dövlətləri Təşkilatı Dövlət Başçılarının 11-ci Zirvə Görüşündə iştirak edib.* <https://president.az/az/articles/view/>

Rəhimli, Ş. (2024). *Üç qardaş Bakıda birləşdi: "Yaşıl kabel"i belə çəkəcəklər – Nəhəng Saziş nələr vəd edir?* <https://www.musavat.com/news/uc-qardas-bakida-birlesdi-yasil-kabel-i-bele->

Sadıqlı, F. (2024). *Türk dövlətlərinin "yaşıl enerji" əməkdaşlığı daha da genişlənəcək.* <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/turk-dovletlerini>

Sultanova, P. (2024). *Azərbaycan-Qazaxıstan - Özbəkistan yaşıl əməkdaşlığı,* <https://525.az/news/279749-azerbaycan>

TURKLIB. (2024a). *Şuşada Türk Dövlətləri Təşkilatının Dövlət başçılarının qeyri-rəsmi Zirvə görüşü keçirilib.* <https://turklib.preslib.az/QV8GYOD.html>

TURKLIB. (2024b). *Bişkekdə Türk Dövlətləri Təşkilatı Dövlət Başçılarının 11-ci Zirvə görüşü keçirilib.* <https://turklib.preslib.az/YAjOu7X.html>